

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата психологічних наук,
доцента кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
Адамської Зоряни Михайлівни
про дисертацію **Омельченко Тетяни Валентинівни**
на тему «Психологічні чинники особистісного
саморозвитку майбутніх практичних психологів»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 – соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 –
психологія

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами. Саморозвиток майбутніх практичних психологів, який передбачає самовизначення, саморух і розкриття власного особистісного потенціалу, своїх здібностей та можливостей, є результатом як внутрішньої роботи над собою, так і впливу відповідних соціальних, психологічних, педагогічних та інших факторів навколишнього середовища. Він тісно пов'язаний з особистісною зрілістю індивіда, зокрема, з такими її проявами, як мотивація досягнення, саморозуміння, самоствавлення, сенсожиттєві установки, самоусвідомлення, здатність до налагодження ефективних міжособистісних стосунків. Водночас можна констатувати, що сьогодні освітнє середовище у закладах вищої освіти ще недостатньо орієнтоване на повноцінну самореалізацію студентів у навчально-професійній діяльності, на забезпечення умов для їх особистісного саморозвитку. З огляду на це, дисертаційне дослідження Омельченко Т.В. є, безумовно, важливим та актуальним, оскільки спрямоване на розробку проблеми становлення особистості як суб'єкта професійної діяльності та розгортання особистісного потенціалу майбутнього фахівця у процесі підготовки, а, отже, відкриває нові можливості та перспективи для глибшого пізнання сутності загальних процесів особистісно-професійного становлення.

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації. На основі аналізу філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної літератури дисертанткою уточнено сутність понять «саморозвиток особистості»,

«професійний саморозвиток», «студентський вік» у межах психології життєтворчості особистості; особливості саморозвитку індивіда в період юності; форми та методи психологічного супроводу процесу саморозвитку майбутніх практичних психологів. Здійснено вивчення феномену професійного саморозвитку майбутніх практичних психологів у процесі фахової організації освітнього процесу; описано психологічні особливості особистісного саморозвитку студентства (перебіг процесу в період навчання у ЗВО); визначено гендерні відмінності саморозвитку особистості.

3. Нові факти, одержані здобувачем. Позитивної оцінки заслуговує авторський концептуально-методичний підхід до проблеми особистісного саморозвитку майбутніх практичних психологів у контексті психології життєтворчості особистості, що полягає в конкретизації та обґрунтуванні теоретико-методологічних та методичних основ процесу саморозвитку особистості юнацького віку. Дослідницею побудований психологічний конструкт саморозвитку особистості, обґрунтовано його психологічні чинники (особистісний потенціал, особистісне зростання, рефлексія, активність) та чотири відносних виміри прояву: суб'єктний, кризи особистості, самовідчуження та перешкод; встановлено сензитивний період процесу саморозвитку студентів (середня та пізня юність), регулятори активності індивіда як мотиваційної основи саморозвитку (кризи та новоутворення юнацького віку).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ґрунтовність виконаного дослідження забезпечується глибоким науковим аналізом основних тверджень і положень роботи, списком використаних й опрацьованих джерел (174 найменувань, із них 9 – іноземними мовами), змістовними додатками. Це дало змогу дисертантці розробити авторську програму психологічного супроводу особистісного саморозвитку майбутніх практичних психологів у системі професійної освіти, яка може бути застосована в практиці психосоціальної роботи з населенням, в центрах творчості, у професійній підготовці фахівців різних спеціальностей в умовах закладів вищої освіти.

Зауважимо, що дисертація характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, вдалим синтезом теоретичних та емпіричних результатів.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційне дослідження Омельченко Т.В. містить нові наукові положення, які раніше не виносилися на захист, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальні наукові завдання. Важливим є також те, що результати дослідження дістали апробацію на науково-практичних конференціях, відображені у 8 одноосібних публікаціях, 3 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 1 – у закордонному періодичному виданні, 1 – у виданнях, що індексуються у наукометричних базах. Практичне значення роботи підсилюється впровадженням наукових здобутків у навчально-виховний процес підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Позитивної оцінки заслуговують одержані емпіричні дані й зроблені на їх основі висновки. Привертає увагу розроблена авторкою програма психологічного супроводу, мета якої полягала у створенні психологічних умов для підвищення здатності до реалізації особистісного потенціалу особистості майбутніх психологів, що зумовлює підвищення рівня життєстійкості, особистісної готовності до змін, досягнення високого рівня рефлексії, задоволеності майбутньою професією. Програма супроводу передбачає використання інтерактивних методів та технік: групова дискусія (біографічна та інтеракційна), елементи групової дискусії, рольові та імітаційні ігри, вербальні та невербальні техніки, медитативні техніки, релаксація, візуалізація, техніки символдрами, техніки піскової психотерапії, музикотерапії, казкотерапії.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність загалом. Дисертація складається з анотації, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Варто відзначити раціональну побудову структури, логічність викладу змісту рецензованого дисертаційного дослідження, а також грамотність та багатство мовленнєвого стилю дисертантки.

Кожен із трьох розділів дисертації є завершеним цілим, відповідно до поставленої мети і завдань, містить чіткі формулювання визначень основних понять. Висновки до розділів і загальні висновки відповідають змісту розділів та дослідженню загалом. Робота містить достатню кількість таблиць та рисунків, що дає змогу унаочнити та більш об'ємно репрезентувати отримані експериментальні дані.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади проблеми саморозвитку майбутніх практичних психологів» розкрито основні положення загальної методології дослідження, представлено системний опис саморозвитку особистості як цілісного об'єкта, який дозволив виокремити провідні чинники: особистісний потенціал, активність, особистісне зростання, рефлексію, а також чотири відносних виміри прояву: суб'єктний, кризи особистості, самовідчуження та перешкод. Глибокий аналіз літератури дозволив обґрунтувати вікові, психологічні та професійні особливості саморозвитку як складової життєтворчості особистості.

У результаті ґрунтовного дослідження виокремлено гендерні особливості особистісного саморозвитку дівчат-студентів, з притаманною їм тактичністю, реалістичністю, гнучкістю життєвих домагань та уявлень про бажане майбутнє, стійкістю, терплячістю, цілеспрямованістю, орієнтацією на максимальне задоволення професійних інтересів та самореалізацію в обраній професії; та хлопців-студентів, з їх прагненням до домінування, високою конкурентоспроможністю, сміливістю, схильністю до ризику та орієнтацією на швидке кар'єрне зростання. І саме ці теоретичні положення лягли в основу емпіричного дослідження особливостей особистісного саморозвитку майбутніх практичних психологів.

У другому розділі «Експериментальне дослідження особистісного саморозвитку майбутніх практичних психологів» обґрунтовано комплексну програму психодіагностичних методик, спрямовану на дослідження континууму психологічних показників саморозвитку особистості майбутнього практичного психолога: життєстійкість, особистісна готовність до змін, соціально-

психологічна активність, життєві цілі, прагнення до саморозвитку, інтегральна задоволеність працею, сенсожиттєві орієнтації, рефлексія попереднього досвіду.

Констатовано наявність численних кореляційних зв'язків між показниками саморозвитку майбутніх практичних психологів. Зокрема, означені тенденції засвідчили наступне: 1) психологічний простір саморозвитку особистості має складну системну будову, характеризується взаємозв'язком різноспрямованих показників життєстійкості, особистісної готовності до змін, соціально-психологічної активності, життєвих цілей, прагнення до саморозвитку, задоволеності працею, сенсожиттєвих орієнтацій, рефлексії; 2) розроблений діагностичний комплекс достатньо повно репрезентує простір концепції саморозвитку особистості. Здійснений факторний аналіз дозволив виділити чотири фактори: сенсожиттєві орієнтації, життєстійкість особистості, професійна рефлексія та мотиваційна спрямованість, особистісна готовність до змін, які емпірично підтвердили теоретичну розробку конструкту саморозвитку особистості, відобразили особливості змісту психодіагностичного комплексу.

За результатами емпіричного дослідження вихідний рівень саморозвитку особистості досліджуваних охарактеризовано як середній, що, в свою чергу, актуалізувало необхідність запровадження програми психологічного супроводу особистісного саморозвитку майбутніх практичних психологів у системі професійної освіти.

У третьому розділі «Психологічний супровід особистісного саморозвитку майбутніх практичних психологів у системі професійної освіти», відповідно до результатів теоретичного та емпіричного аналізу, репрезентовано програму психологічного супроводу з чітко визначеною метою та завданнями, основними напрямками її реалізації: створення психологічних умов для підвищення рівня соціально-психологічної адаптації, розвиток онтогенетичної рефлексії, внутрішньої мотивації професійного становлення, самоактуалізації, саморозвитку; посилення особистісного потенціалу, готовності до особистісного зростання у руслі професійного навчання студентів спеціальності «Психологія». Обґрунтовано три послідовні етапи психологічного

супроводу особистісного саморозвитку майбутніх психологів, які реалізуються за допомогою тренінгу.

Розглянуто провідні особливості активного навчання, що сприяють особистісному саморозвитку студентів-психологів в умовах освітнього процесу: примусова активізація мислення, тривалий час залучення студентів до процесу навчання, формування пізнавально-спонукального мотиву, постійна взаємодія студента і викладача за допомогою прямих та зворотних зв'язків, активне використання колективних форм пізнавальної діяльності (парна і групова робота, рольові й ділові ігри, проблемні та дослідницькі семінари, мозковий штурм як евристично-аналітичний метод, метод аналізу конкретних ситуацій тощо). Принципи навчального процесу з використанням тренінгу особистісного зростання обґрунтовані з урахуванням специфіки учасників – майбутніх фахівців в галузі надання психологічної допомоги.

Повторне діагностування на формувальному етапі експерименту підтвердило ефективність апробованої програми психологічного супроводу. Зокрема, як виявилось, тренінгова взаємодія сприяла розвитку навичок адекватного й ефективного цілевизначення, допомогла проаналізувати чинники, що перешкоджають саморозвитку, а також актуалізувати особистісні ресурси для досягнення високого рівня особистісного саморозвитку на етапі первинної професіоналізації; критично переосмислити поведінкові стратегії; розширити особистісний діапазон як наслідок подолання хибних особистісних обмежень і стереотипів; підвищити рівень самоприйняття. Вірогідні відмінності підтверджені за допомогою непараметричного методу для залежних вибірок Т Уїлкоксона.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загалом, позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих результатів Омельченко Т.В., відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо зауваження й побажання до змісту роботи:

1. У другому розділі роботи дисертантка обґрунтовує рівні сформованості показників професійного саморозвитку у майбутніх практичних психологів (табл.2.1). Вважаємо, що дисертаційне дослідження лише виграло б, якби

розподіл рівнів був статистично підкріплений трирівневою шкалою нормативів.

2. У третьому розділі виокремлено 3 етапи психологічного супроводу саморозвитку особистості студента: орієнтувально-пізнавальний, мотиваційно-адаптивний, рефлексивно-творчий. Така логіка супроводу особистісного саморозвитку видається не достатньо обґрунтованою. Тим більше, що далі авторка детально аналізує особливості кожного з цих етапів і зазначає, що розвиток внутрішньої мотивації, розуміння студентами мотивів вибору напрямку професійної сфери відбувається вже на першому етапі. З огляду на це, рекомендуємо переглянути назви етапів програми психологічного супроводу або ж більш детально обґрунтувати логіку розгортання основних процесів саморозвитку в межах визначених етапів.
3. На етапі обґрунтування концептуальних засад програми психологічного супроводу дослідницею виділено три умови саморозвитку студентів в освітньому просторі ЗВО: організація освітнього процесу з вираженою орієнтацією на професію психолога; інтеграція освітніх технологій саморозвитку особистості студента; актуалізація рефлексивності особистості студента. На нашу думку, більш розлоге обґрунтування цих умов підвищило б рівень практичної значущості дисертаційного дослідження.
4. На формувальному етапі експерименту значна увага зосереджена на обґрунтуванні ефективності психологічного тренінгу, який забезпечує реалізацію усіх складових психологічного супроводу саморозвитку майбутнього фахівця. Однак, як зазначає дисертантка, психологічний супровід – це комплексна система заходів (дій), яка охоплює всіх суб'єктів освітнього процесу (адміністрацію, педагогів, кураторів, фахівців, студентів та їх батьків). На нашу думку, концептуальне обґрунтування шляхів співпраці між усіма означеними суб'єктами освітнього процесу, опис інших форм і методів психологічного супроводу, окрім психологічного тренінгу, тільки підвищить практичну цінність даного дослідження.
5. Радимо авторці підготувати до видання методичні рекомендації, які базувалися б на даних дослідження. Такі рекомендації допомогли б

викладачам та практичним психологам у закладах вищої освіти, які готують майбутніх фахівців-психологів, здійснювати ефективну роботу щодо сприяння їх саморозвитку.

Однак, висловлені зауваження та побажання не є принциповими, мають переважно рекомендаційно-дискусійний характер і, загалом, не знижують вагомості теоретико-практичної значущості результатів дисертаційної роботи Т.В. Омельченко, а, швидше, вказують на її беззаперечну наукову цінність і безсумнівну перспективність.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях. Основні положення й результати дисертації відображено у 8 одноосібних публікаціях, 3 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 1 – у закордонному періодичному виданні, 1 – у виданнях, що індексуються у наукометричних базах та 3 – збірниках матеріалів за результатами конференцій.

10. Ідентичність змісту анотації й основних положень дисертації. Структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в анотації, відображають основні положення дисертації.

11. Висновок. Здійснений аналіз дозволяє стверджувати, що дисертація «Психологічні чинники особистісного саморозвитку майбутніх практичних психологів» є завершеним, самостійним дослідженням, що відповідає чинним вимогам до дисертації такого рівня (пп. 10–12 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. №167 та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р.), а її авторка Омельченко Тетяна Валентинівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю «Психологія».

Офіційний опонент
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Підпис
З а с в і д ч у ю:
Начальник відділу кадрів

З.М. Адамська